

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ХАРАКТЕР ВЗАЄМОДІЇ МАТЕМАТИЧНОЇ ІСТИНИ ТА ПРАВОВОЇ ІСТИНИ

ГРАБ Марія Іванівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Львівського інституту Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональної Академії управління персоналом»

УДК 340.12:519

Стаття посвячена формуванню філософсько - правового характеру взаємодії математической істини и правової істини как необхідний предпосылке формування культури юриста, который будет иметь следствием улучшения эффективности работы юриста. Особенное внимание уделено новому подходу к переоценке основных постулат доказательного математически-правового способа мышления.

Анализируется состояние разработки темы истины в праве и математического мышления в науках теории и философии права.

Обоснована концепция диалога доказательной математики и права, которая не является исключительной заслугой нашего времени а достигает им корнем в глубокую давность.

Ключевые слова: математическая истина, правовая истина, математически-правовой способ доказывания, доказательство.

Вступ

Діалог доказового права і математики показує, що суть доказового процесу полягає не тільки в правильному конструюванні повідомлення, але і в умінні бути почутим та зрозумілим. Таке бачення діалогу доказової математики і права не є винятковою заслугою нашого часу, а сягає своїм корінням в глибину віків. Протягом тисячоліть людство намагалося сформулювати основні постулати доказового способу мислення.

Постановка проблеми

Будучи найбільш надійним засобом отримання істинного знання про предмет дослідження, доказ дає можливість вченим і юристам обґрунтовувати висновки, отримані в процесі пізнання. У сучасному світі доказ став невід'ємною частиною культури. Без нього важко уявити існування науки і права, оскільки будь-яке висунуте положення набуває статусу науковості або правомірності, лише пройшовши через процедуру доведення. Ці висновки мають високий ступінь достовірності. Разом з тим проблема достовірності доказового знання продовжує залишатися дискусійною як у математиці, так і в праві.

Аналіз останніх досліджень

Відсутність належного наукового дискурсу навколо означеної проблематики, дає підстави констатувати, що у вітчизняному науковому філософсько-правовому просторі тематика філософсько-правового характеру взаємодії математичної істини і правової істини ще не актуалізована, тому потребує глибокого наукового дослідження. Проблемним питанням математично-правового доказування присвятили свої праці В.Д. Арсеньєв, А.А. Эйсман, В.Д. Спасовіч, Г. Вейль та інші.

Метою даної статті є дослідження існуючих у науці підходів щодо визначення категорій «математичної істини» та «правової істини», їх ознак, філософсько-правового

характеру взаємодії, формування власної дефініції даних понять, розробка пропозицій щодо удосконалення доказового математично-правового мислення у діяльності юриста.

Виклад основного матеріалу

Як справедливо зазначив В.Я. Пермінов, «найвидатніші мислителі античних, середніх віків і нового часу намагалися лише пояснити непорушність математичних істин, але ніколи не ставили їх під сумнів» [1, с. 3].

Деякі вчені вважають, що витoki несуперечності математичного доказу криються в тому, що ця наука порівняно рано знайшла власні виразні засоби і заговорила на формальній мові. Звичайно, це був вимушений крок, оскільки природна мова через її недостатню точність не цілком підходила аналітичній науці як засіб дослідження. На думку Б.В. Бірюкова, «природна мова, чудово пристосована для передачі внутрішнього стану людини, але вона мало придатна для точного безпристрасного наукового аналізу, оскільки її елементи не володіють однозначністю сенсу, мають масу важко вловимих відтінків, а її слова змінюють своє значення з часом, іноді набуваючи прямо протилежного змісту»[2, с.19].

Що ж стосується засобів юридичного доказування, то тут ми маємо справу з фактами, які констатуються в більшості своїй людьми, не звиклими до спостереження і фіксації явищ. Ці факти можуть викликати у різних людей різні емоції, що впливає на об'єктивність спостереження, фіксації і відтворення. На цю обставину звертає увагу В.А. Лекторський: «Сприйняття як вид пізнання ... передбачає осмислення, розуміння, тлумачення побаченого... Психологи на цей рахунок говорять так, що сприйняття об'єкта здійснюється в результаті складного процесу зіставлення сенсорної інформації з тими об'єктивними еталонами, які записані в пам'яті. Причому в процесі цього зіставлення можливі й помилки ... Процес сприйняття – це постійне вирішення завдань особливого роду, своєрідний вид мислення, візуальне мислення. Суб'єкт може сприймати і такі сторони об'єктів, які не впливають на його органи почуттів. Разом з тим існують такі предметні змісти, які в принципі не

можуть бути вбудовані в чуттєву тканину і, отже, не можуть бути чуттєво сприйняті»[3, с. 143]. На підтвердження цього можна навести таке висловлювання фахівців з психології сприйняття: «Сприйняття ... скоріше схоже не на сліпе копіювання дійсності, а не творчий процес пізнання, в якому, мабуть, як і у всякій творчості, присутні елементи фантазії» [4, с. 65].

Розраховувати на абсолютно надійні компоненти юридичного доказування не доводиться, оскільки не існує таких засобів доказування, з яких можна було б почерпнути фактичні дані, які не викликають ніяких сумнівів у їх достовірності до того, як вони оцінені в сукупності зі всіма іншими доказами. Недостатня надійність засобів доказування полягає в тому, що юриспруденція використовує у своїй практиці природну мову, яка не завжди об'єктивно висловлює думку і почуття людини. Ще В.Д. Спасовіч звертав увагу на те, що «з недосконалої наших органів впливає, що ця достовірність, якої людина домагається щосили, не може бути безумовна, а тільки відносна. Нас зваблюють не раз наші почуття; розум наш короткозорий, обмежений і помислити не може про те, щоб охопити всю істину, поєднати в собі неосяжне, безмежне»[5, с. 8].

Передбачаючи перераховані особливості засобів юридичного доказування, законодавець визнав за необхідне сформулювати вимогу допустимості, яка застосовується до всіх засобів юридичного доказування. Допустимість оцінюється як формальне поняття, що означає відповідність джерела фактичних даних і демонструє його процесуальні форми вимогам закону. Інакше кажучи, якщо навіть доказ відноситься до справи, але отриманий з джерела, не передбаченого законодавцем, чи прибраний в неналежну процесуальну форму, то доказової сили він не матиме. Більше того, враховуючи особливості сприйняття юридичних доказів, судовим доказуванням займаються не будь-які, що бажають отримати знання по судовій справі люди, а лише спеціально уповноважені законом особи. Так, законодавець, шляхом своєрідної формалізації, намагається максимально поліпшити якість використовуваних доказів.

Таким чином, наявність якісних відмінностей між математикою і юриспруденцією в частині мовних виразів - незаперечний факт.

Самі математики при обговоренні цього питання звертають увагу на те, що запоручка надійності математичного доказу криється не в мовних математичних виразах, а в розумі людському. Отже, необхідно аналізувати саме математичне мислення, а не математичну мову, усвідомлювати відмінність конструкції мислення і її вираження в мові.

В.П. Казарян вважає, що математика є не строго формальною, а змістовною наукою. Вона має справу з безпосереднім сприйняттям, хоча б тільки й уявними в розумі, об'єктами. Потім вона піднімається до більш складних об'єктів лише в тій мірі, в якій це дозволяє зробити інтуїтивно ясна операція конструювання. Автор підкреслював важливу роль інтуїції в математиці, чітко розділяв два рівні в математичному міркуванні: змістовний (інтуїтивний) і формальний (лінгвістичний). Він відкидав ідею про те, що достовірність математичного міркування визначається виключно його лінгвістичною формою і підтверджується лише формальною правильністю суджень і умовиводів [6, с. 40-41].

Так, наприклад, спираючись на інтуїцію і розум, математики та юристи визначають необхідні і достатні умови для виконання будь-якого правильного твердження. Сукупність необхідних і достатніх ознак називають межами доказування. Ці межі окреслюють межі переходу вірогідного знання в достовірне.

У даний час існує декілька концепцій переходу вірогідного знання в достовірне. Деякі юристи та математики вважають за необхідне аналізувати цю проблему на базі поняття змістовної (відносної чи практичної) достовірності, яке відрізняють від поняття формальної (абсолютної) достовірності. Ця диференціація простежується в логіко-філософській літературі [7], правовій [8], і в літературі, присвяченій використанню математичної теорії ймовірностей [9].

Відстоюючи ймовірнісну схему доведення, Ю.К. Орлов відзначає: «Можливість отримання висновку шляхом дедукції зу-

стрічається вкрай рідко, і накопичення аргументів здійснюється в основному за правилами ймовірнісної логіки» [10, с. 127]. Та ж думка підкреслюється В.Д. Арсеньевим: «У минулому оцінка доказів як розумовий процес вивчалася з позиції традиційної двозначної логіки. Це виявилось недостатнім для опису структури оцінки доказів. За допомогою засобів ймовірнісної логіки було показано, що у міру накопичення доказів і їх спростування ступінь правдоподібності доказу зростає, поки, нарешті, їх сукупність не стає достатньою для достовірного висновку» [11, с. 55].

Таким чином, ймовірнісна схема доказування пов'язана з математичною інтерпретацією поняття ймовірність. Тут безпосередньо використовується теорема, відома в теорії ймовірностей як теорема множення ймовірностей, і її наслідки [12, с. 30]. Вона показує, як у міру накопичення доказів падає ймовірність їх випадкового збігу, а отже, зростає ймовірність винності підозрюваного, наближаючись до достовірності.

Для ілюстрації закону падіння ймовірності випадкового збігу кількох подій (доказів) можна навести наступний приклад. Припустимо, ймовірність того, що крадена річ, виявлена у підозрюваного, виявилася у нього випадково (тобто не через те, що він її вкрав), дорівнює 0,5. Припустимо також, що вірогідність того, що сліди рук підозрюваного, виявлені на місці події, залишені їм не під час скоєння крадіжки, а випадково (в інший час), дорівнює також 0,5. Якщо є чотири подібних докази, то ймовірність їх одночасного збігу дорівнює: $0,5 \times 0,5 \times 0,5 \times 0,5 = 0,0625$. Тобто, якщо прояв будь-якого з цих подій окремо ми очікуємо в середньому в 50 випадках зі 100, то спільна поява цих чотирьох подій слід очікувати тільки в 6 випадках із 100 [8, с. 47].

У зв'язку з розглянутими проблемами представляють інтерес роботи плеяди французьких вчених XVIII-XIX століть. Зокрема, П. Лаплас, розвиваючи теорію ймовірностей як математичну науку, зробив спробу побудови ймовірнісних моделей оцінки судових доказів. У своїй книзі, написаній в 1814 р., він намагається знайти об'єктивні критерії оцінки судових доказів, використо-

вуючи математичні методи: «Зважаючи на те, що більша частина наших суджень заснована на імовірності показань свідків, дуже важливим є підпорядкувати її обчисленню» [13, с. 106].

Проведемо аналогію з поняттям «ланцюг доказів» елементом теорії доказів у юриспруденції. У системі, що утворює ланцюг доказів, кожний наступний факт логічно виводиться з попереднього, так що вони утворюють ланцюг наступних один за одним висновків. Надійність кожного виводу, то є ймовірність недопущення помилки на даному кроці, завжди менше, ніж надійність будь-якого з попередніх, причому, чим коротше ланцюг доказів, тим більша надійність кінцевого висновку. Якщо при перевірці й оцінці доказів з'ясується, що хоча б одна з них не стосується справи, є неприпустимим або недостовірним, то не може бути достовірним і кінцевий висновок. А.Я. Вишинський стверджує, що: «зв'язок непрямих доказів між собою повинен бути таким, щоб усі вони були ланками одного ланцюга; при випаданні однієї ланки розпадається весь ланцюг, втрачає значення доказу і кожен окремих доказ» [14, с. 293].

Паралельне з'єднання окремих доказів нагадує вже не багатоланковий ланцюг, а канат, сплетений з безлічі тонких мотузків. А.М. Ларін, порівнюючи окремі докази з окремими мотузочками, звертає увагу на те, що довести шуканий факт одним доказом також не можна, як і не можна підняти важкий вантаж одним мотузочком. Але сукупність доказів, що утворюють приватну систему доказів, дозволяє довести шуканий факт так само як сукупність мотузочків, сплетених у канат, дозволяє підняти вантаж. При достатній надійності системи випадання з неї одного доказу, наприклад, при перевірці в суді, не повинно заважати збереженню доказового значення системи доказів так само, як розрив одного з мотузків в канаті не заважає йому тримати важкий вантаж, завдяки вихідного запасу міцності. Тому вважається, що серед інших властивостей система доказів повинна володіти і такою властивістю, як надійність [15, с. 195].

Разом з тим доказ не повинен бути переобтяжений інформацією, не несучої смисло-

вого навантаження. Надмірне розширення кола досліджуваних доказів веде до захаращення зайвими, що не мають значення матеріалами, а іноді і до спотворення істинності.

Почуття міри не піддається яким би то не було схематичним обмеженням, – воно інтуїтивно зрозуміло. Як слушно зауважив В.Д. Спасович: «... ви не позначите межі доказування вашими інструкціями» [5, с. 85].

Як писав Г. Вейль, мислення за своїм характером є щось досить однорідне й універсальне. Ваблене найглибшим внутрішнім світлом, воно не зводиться до набору механічно застосовуваних правил і не може бути розділене водонепроникними перегородками на такі відсіки, як мислення філософське, математичне, юридичне та інше [16, с. 6].

Висновки

Кожна культурна епоха пропонувала свої вирішення, адже поява і зникнення тих чи інших доказових концепцій залежало від готовності суспільства прийняти нові світоглядні установки. І в математиці, і в праві зберігалися, і вже тим більше взаємодіяли, небагато ідей, але саме вони визначали зміст тієї проблематики, яка займала провідне місце в той чи інший часовий проміжок. Застосування тією чи іншою наукою математичних методів дослідження можна розглядати як показник зрілості цієї науки

Література

1. Перминов В.Я. Развитие представлений о надежности математического доказательства / В.Я. Перминов. - 2-е изд. - М. Эдиториал УРСС, 2004. – 240 с.
2. Бирюков Б.В. Жар холодных чисел и пафос бесстрастной логики. Формализация мышления от античных времен до эпохи кибернетики / Б.В. Бирюков, В.Н. Тростников. - М.: Знание, 1977. – 191 с.
3. Лекторский В. А. Субъект, объект, познание / А.А. Лекторский. -М.: Наука, 1980. – 359 с.
4. Вергилес Н.Ю. Проблема адекватного образа / Н.Ю. Вергилес, В.П. Зинченко // Вопросы философии. – 1967. – № 4. – С.63-72
5. Спасович В.Д. О теории судебно-уголовных доказательств : в связи с судоу-

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена формуванню філософсько-правового характеру взаємодії математичної істини та правової істини як необхідної передумови формування культури юриста, що матиме наслідком покращення ефективності роботи юриста. Особлива увага приділена новому підходу до переоцінки основних постулатів доказового математично-правового способу мислення.

Аналізується стан розробки теми істини у праві та математичного мислення в науках теорії і філософії права.

Обґрунтовано концепцію діалогу доказової математики і права, яка не є винятковою заслугою нашого часу, а сягає своїм корінням у глибоку давнину.

Ключові слова: математична істина, правова істина, математично-правовий спосіб доказування, доказ.

SUMMARY

The article is devoted to the formation of the philosophical and legal nature of the reciprocation of mathematical and legal truth as a prerequisite for the formation of a lawyer's culture, which would have the improving of the efficiency of a lawyer's work as a consequence. The particular attention is paid to the new approach of the reappraisal of the basic postulates of the evidence-based mathematical and legal way of thinking.

This article analyzes the level of development of the truth in law and a mathematical thinking in the theory and philosophy of the law.

The dialogue concept of evidence-based mathematics and law has been substantiated in this article, this concept is not an exceptional merit of our time but has got its roots from the ancient times.

Key words: mathematical truth, legal truth, mathematical and legal way of proof, proof.

стройством и судопроизводством / В.Д. Спасович. – Перепеч. с изд. 1861г. – М.: ЛексЭст, 2001. – 112 с.

6. Казарян В.П. Математика и культура : учеб. пособие / В.П. Казарян, Т.П. Лолаев. – Владикавказ :Изд-во Сев.-Осет. гос. ун-та, 1999. - 240 с.

7. Кайберг Г. Вероятность и индуктивная логика / Г. Кайберг. – М.: Прогресс, 1978. – 374 с.

8. Эйсман А.А. Некоторые вопросы построения алгоритмов судебного доказывания / А.А. Эйсман // Применение теории вероятностей и математической статистики в судебной экспертизе : материалы науч. конф. – М., 1964. – С. 44-53.

9. Грановський Г.Г. Использование математических методов в криминалистических исследованиях : учеб. пособие. / под ред. Г.Г. Грановского. – Волгоград, 1981. – 212 с.

10. Орлов Ю.К. О соотношении и содержании категорий истины и достоверности в судебном доказывании / Ю.К. Орлов //

Вопросы борьбы с преступностью : [сб. ст.]. – М., 1976. – Вып. 25. – С. 127-141.

11. Арсеньев В.Д. Практическая достоверность в уголовно процессуальном доказывании / В.Д. Арсеньев // Проблемы надежности доказывания в советском уголовном процессе: сб. – М., 1984. – С. 215-219.

12. Гнеденко Б.В. Элементарное введение в теорию вероятностей / Б.В. Гнеденко, А.Я. Хинчин. – 7-е изд., доп. – М. : Наука, 1970. – 167 с.

13. Лаплас П. Опыт философии теории вероятностей : пер. с нем. / П. Лаплас. –М.: [Б. и.], 1908. – 206 с.

14. Вышинский А.Я. Теория судебных доказательств в советском праве /- А.Я. Вышинский – 3-е изд., доп. – М.: Госюриздат, 1950. - 166 с

15. Ларин А.М. От следственной версии к истине / А.М. Ларин. – М. : Юридическая литература, 1976. – 197 с.

16. Вейль Г. Математическое мышление : сб.: пер. с англ. и нем. / Г. Вейль. – М.: Наука, 1989. – 400 с.